

Anmeldelser

Peter Nedergaard: »EF's markedsin- tegration«.

Dansk Udenrigspolitisk Institut, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 272 s., 235 kr.

Carsten Svane Hansen: »De tolv i det indre marked – en grundbog om EF«.

Forlaget Systime, 223 s., 148 kr.

Det er fortsat ret begrænset, hvad der udkommer af litteraturen om EF på dansk. Det indre marked har dog medført et opsving, men mest i form af fremstillinger, som tog udgangspunkt i det indre markeds forskellige velsignelser, uden at gå dybere i substansen. Mere sammenhængende analyser af selve integrationsprocessen og af de lange linier i det europæiske samarbejde er sjældne. Allerede derfor skal bøger med et sådant sigte hilses velkommen. Nedenfor omtales to af slagsen: Peter Nedergaards »EF's markedsin-tegration« og Carsten Svane Hansens »De tolv i det indre marked«.

Peter Nedergaard angiver ikke selv sin målgruppe. Men læsningen efterlader ikke tvivl om, at der er tale om en bog til brug for undervisningen på universitetsniveau.

Modsat juristerne og økonomerne med deres mere præcise, men i sigtet snævrere begrebsapparat, har politologerne haft store vanskeligheder med at opstille en troværdig teoretisk ramme, som kunne forklare den europæiske integrationsproces. Faktisk findes ikke i dag en blot nogenlunde bredt accepteret teoretisk ramme. Det har medført, at de fleste forfattere, som har beskæftiget sig med emnet, har indskrænket sig til skyldigt at referere en tre-fire trosretninger, som de efter smag har nedgjort for så i det store og hele at beskæftige sig med emnet på et rent empirisk grundlag. Omvendt har de, der har holdt den teoretiske fane højt, oftest været så hæmmet at denne spæn-

detrøje, at resultatet blev mindre læseværdigt. Peter Nedergaard overkommer denne vanskelighed. Som teoretiske værktøj benytter han elementer af public choice teorien, støttet af udenrigshandels-teori og suppleret med elementer af neofunktionalismen. Forklaringerne bliver hermed overvejende aktørbaserede. Det hele gennemføres på en måde, så teori og empiri ikke virker påklistrede. Tværtimod fører den valgte teoretiske ramme til en stramhed i opbygningen, som gør bogen letlæselig, givetvis også for andre end dem, den primært er skrevet for.

Nedergaards grundtanke er, at den negative integration, som det indre marked i snæver forstand er udtryk for, må suppleres med positiv integration, dels for at optimere virkningerne af den negative integration, og dels for at opnå og fastholde den politiske tilslutning, uden hvilken processen ikke kunne fortsætte. Denne måde at betragte, hvad man kunne kalde det indre marked i bred forstand, er interessant, også fordi den nøje afspejler den væsentligste politiske diskussion, som finder sted i Fællesskabet – den der ofte er blevet betegnet ved to af dens fremmest antagonister – diskussionen mellem Margaret Thatcher og Jacques Delors.

Den positive integration falder i tre grupper. Den ene er konkurrencepolitikken, både den interne og den eksterne, altså handelspolitikken. Også denne sammenstilling afspejler et dagsordenspunkt i politikken, som den faktisk udspiller sig.

Den anden gruppe udgøres af penge- og valutakurspolitikken. Nedergaard påstår her, at overgangen til 2. og 3. fase i den økonomiske og monetære union befordres af det faktum, at Tysklands monetære lederskab er under udhulning, blandt andet i konsekvens af den gennemførte liberalisering af kapitalbevægelserne. Jeg har svært ved at vurdere rækkevidden af denne påstand, men jeg anser den for et interessant indlæg i den aktuelle

debat her umiddelbart før regeringskonferencen om økonomisk og monetær union.

Jeg hæfter mig også ved, at Nedergaard under omtalen af den tredje gruppe af foranstaltninger under betegnelsen positiv integration, social- og arbejdsmarkedspolitik, anfører, at det formentlig vil være tilstrækkeligt for den nævnte balance mellem negativ og positiv integration, at lønmodtagerrettighederne alene får status af et socialt-etisk kodeks på EF-plan. Herved undgår man at føje nye rigiditeter på dette område til de eksisterende nationale, og man holder sig i overensstemmelse med det subsidiaritetsprincip, som samler stigende tilslutning.

I den aktørbaserede analyse må indgå målinger af styrken i efterspørgslen efter henholdsvis liberalisme og handelsprotektionisme. De mange skurke i dette spil er velkendte. En liberal udvikling er vanskelig at fremme, bl.a. fordi Kommissionen har vanskeligt ved at finde medspillere i processen. Her er Nedergaards påvisning af den positive rolle, som Round Table of European Industrialists har spillet, interessant og sikkert ikke kendt af alle.

Inddragelsen af både interne og eksterne forklaringsfaktorer gør fremstillingen både overbevisende og levende. Under de interne omtales også den kulturelle identitet. Hvad er sammenhængskraften, som kan få dette projekt, som har så mange odds imod sig, til alligevel at lykkes? Nedergaards eget bud er »den europæiske model, denne særegne symbiose af økonomisk liberalisme og demokratisk socialisme. Kun i Europa findes liberale økonomiske ideer kombineret med ønsket om samfundets sociale organisation.«

Selvom bogen primært behandler det indre marked, udgør den med sine grundige og redelige forklaringer og sin omhu for at fremstille tingene i deres større og rette sammenhæng et fund for enhver, der vil tilegne sig et solidt kendskab til EF som sådan. Den kan derfor ikke anbefales varmt nok.

Carsten Svane Hansens bog angiver at sigte mod undervisningen i EF på HH og mod samfundsfag i gymnasiet, på HF og seminarier.

Bogen giver en robust beskrivelse af de fleste aspekter af EF-samarbejdet. Den er rigeligt forsynet med gode figurer og tabeller. Et »kasse-system«, hvor den fortløbende tekst brydes af indskudte afsnit, der uddyber punkter i teksten, er med til at gøre fremstillingen levende.

I afsnittet om det indre marked optræder en beskrivelse af EF's landbrugspolitik ret så overraskende. Men pædagogisk er det ikke ueffent at sammenstille frihandelsbestræbelserne med det bedste eksempel på håndfast protektionisme. I bogens mest centrale afsnit stilles spørgsmålet, om økonomisk integration kan betale sig. I den mere overfladiske litteratur om f.eks. det indre marked tages dette uden skrupler for givet. Jeg er enig med forfatteren i, at dette spørgsmål er en god indgang til de nødvendige analyser, hvis man vil behandle EF-samarbejdet og ikke mindst give et begrundet bud på, hvordan dette vil udvikle sig i de kommende år.

Mine gældende kritiske bemærkninger går imidlertid på, at disse analyser ikke gennemføres på en overbevisende måde. Mange af de referencer og eksempler, Svane Hansen vælger at støtte sig til, forekommer underlige og lidt fortidige. I andre tilfælde undrer man sig over udeladelsen af helt oplagte elementer. Dette sidste gælder f.eks. i opgørelsen over fordele og omkostninger ved det indre marked. Her forbigår han helt det såkaldte Cost of non-Europe-projekt. Og Cecchinirapporten, den mest omfattende gennemregning af det indre marked, affærdiges med følgende svada: »Det er næppe urimeligt at antage, at Kommissionen har lagt de mest optimistiske forudsætninger til grund.« I stedet bruges mange sider på elendighedsbeskrivelser fra Middelhavslandene og fra Liverpools slumkvarter og på referencer til marxistiske teoretikere. Det er fuldt berettiget og nødvendigt at behandle de balanceproblemer, som er forbundet med det indre marked. Men hvorfor omtales f.eks. ikke forestillingerne om den sociale dimension, som lønmodtagerorganisationerne i hele Europa lægger så stor vægt på?

I behandlingen af udsigterne for gennemførelsen af en økonomisk og monetær union, topemnet på EF's dagsorden i de kommende år, støtter Svane Hansen sig i sin konklusion på en bog fra 1974 af

en svensk økonom, som mener, at projektet er »unødvendigt og ganske farligt«. Mest overraskende var det dog i afsnittet om EF's eksterne relationer at erfare, at forfatteren anser en styrkelse og udbygning af Comecon-samarbejdet som en realistisk mulighed! Hvorfor betegnes i øvrigt den økonomiske relation mellem USA, EF og Japan som den kapitalistiske trekant. Bliver det til den kapitalistiske firkant efter den økonomiske omstilling i Sovjetunionen? Hvorfor kalder forfatteren den tyske forening for »Anschluss«. Jeg finder denne betegnelse for den tidligere østtyske befolknings første demokratiske beslutning i mange årtier for krænkende og helt unødvendig for dette formål.

Det er ærgerligt, at en forfatter, som ubestrideligt har en betydelig viden om sit emne og som tilmed evner at fremstille tingene på en levende måde, ikke magter at skræve over det forhold, at den udvikling, han har sat sig for at beskrive, tilsyneladende ikke passer ind i hans eget private verdensbillede. I nærværende sammenhæng bevirker dette forhold, at bogen, som selv kalder sig en grundbog, knap nok lever op til denne betegnelse.

Niels-Jørgen Nehring
Kommitteret i Statsministeriet

Jørgen Mathiassen: »Forvaltningspersonellet«

København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1990, 197 sider. Pris 245 kr.

Forholdene vedrørende personalet i den offentlige forvaltning giver ofte anledning til spørgsmål i forbindelse med aktuelle »sager«. Det kan være spørgsmål om personalets loyalitet overfor »forvaltningen«, om personalets tavshedspligt og desværre også efterhånden i stigende grad spørgsmålet om »uansøgt afsked«. Forvaltningspersonalets forhold er underkastet forandringens lov på samme måde som forvaltningen som helhed er det. Den seneste menneskealder har ikke bare været præget af en vækst i forvaltningspersonalet, men en lang række udviklingstræk har ændret vilkårene for forvaltningens personale. Man kan i flæng nævne den voldsomme vækst i antallet af

overenskomstansatte, organisationssystemets og aftalesystemets vækst, den stigende grad af kollektivisering af tjenestemandforholdet og kommunernes voksende betydning som arbejdsgivere. I de kommende år kan vi vente yderligere forandringer, ikke mindst som følge af EF og andre internationaliseringstendenser, men også som en konsekvens af moderniseringspolitikken. Den sidstnævnte tenderer jo på flere måder mod en udligning af forskellene mellem privatansættelse og offentlig ansættelse. Det er derfor velgørende, at Jørgen Mathiassen har villet give en instruktiv oversigt over bl.a. ansættelsesforholdet, dets etablering, indhold med hensyn til pligter og rettigheder, midlerne i forbindelse med disciplineringen af personalet, spillereglerne ved evt. stillingsændringer, ansættelsesforholdets ophør og instanser for konfliktløsning.

Bogen er klar, letlæselig og systematisk. Den er velegnet som et lille opslagsværk. Som ikke-jurist kan jeg ikke vurdere bogen retsdogmatisk, men jeg kan dog enkelte steder undre mig over, at juraen ikke har mere at sige om et spørgsmål – eller måske snarere, at forfatteren ikke har givet et emne mere plads. Det gælder således spørgsmålene om samarbejdsudvalg, tillidsrepræsentanter og om tavshedspligten. På det sidstnævnte område kunne der også have været interesse for en redegørelse for forvaltningspersonalet ytringsfrihed i samspil med tavshedspligten.

Disse bemærkninger skal imidlertid mere ses som et udtryk for interesse end som en kritik af det i øvrigt meget instruktive arbejde. Måske er sandheden også den, at juraen i mange væsentlige forhold har svært ved at sige noget præcist, fordi retstilstanden ikke er knivskarpt defineret. Ofte vil ekstraretslige forhold være afgørende for, hvad der lader sig gøre, og hvad der ikke lader sig gøre. På denne inddirekte måde kan bogen således måske også siges at være meget oplysende. I virkeligheden må vi også rette søgelyset mod en række andre forhold til forståelse af de magtforhold, som spiller en rolle i forvaltningen, herunder den generelle konjunktur og forholdene på det offentlige arbejdsmarked, organisationsforholdene, tillidsrepræsentanternes uddannelse og forståelse af deres rolle, uformelle påvirkningskanaler, kutymen o.s.v.

En smukkere bekræftelse af behovet for en politologisk tilgang til studiet af den offentlige forvaltning til supplement af den retlige, kan en forvaltningsinteresseret politolog næppe ønske sig. Bogen være herefter anbefalet.

Tim Knudsen
Lektor, lic. adm. pol.
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

J. Ørstrøm Møller: »Europa år 2000. DUPI-hæfte 1990-1«.

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1990.

Ørstrøm Møller er en flittig og godt skrivende departementschef i Udenrigsministeriet, der i kraft af flere artikler og mindre udgivelser har skabt sig en niche som fremtidsforsker og en vis position som amatørhistoriker. Ørstrøm Møller hører til de embedsmænd, som dels har visioner, dels ikke er bange for at udtrykke personlige holdninger. Det gør hans betragtninger spændende, og det må også gøre det interessant at være den minister, han skal rådgive – eller de fuldmægtige, der skal holde deres chef i frakkeskøderne. I den foreliggende lille bog, der ligger i forlængelse af andre udgivelser, demonstrerer han, at den foreslåede sammenlægning af den politiske og den økonomiske afdeling i Udenrigsministeriet ikke kan være noget problem for ham. Dels beskæftiger han sig også gerne med mere end blot økonomisk politik, dels mener han, at økonomien vil udkonkurrere sikkerhedspolitikken som centralt aspekt i international politik.

Fra sit arbejde som embedsmand har Ørstrøm Møller et førstehåndskendskab til de senere års EF-forhandlinger, som han kan trække på i gennemgangen af udviklingen og i nogle mere generelle betragtninger over EFs grundlag og balancer. Men det er i det fremtidsrettede bogen er mest spændende.

I Ørstrøm Møllers Utopi – ØMU – er der ingen tvivl om, at den tendens til øget integration i EF,

som har kunnet følges i erklæringer og forslag siden 1985, vil fortsætte. Han mener således ikke, at man ud fra den integrationssvage periode fra først i 1970'erne til ca. 1985 kan slutte, at det også i fremtiden vil være vanskeligt at leve op til de store erklæringer om indre marked, økonomisk-monetær union og måske også en egentlig politisk union. Med hensyn til EFs udvidelse er han – som andre integrationstilhængere – lidt mere skeptisk. Han mener dog, at de nordiske lande stadig kan nå at hoppe på det europæiske tog. Institutionernes udvikling vil især afhænge af funktionerne, og han tror ikke meget på Parlamentets stigende magt. Det ville også passe dårligt med hans tillid til et effektivt EF.

I Ørstrøm Møllers Utopi er Tyskland det centrale land, som den europæiske udvikling vil dreje sig om. Ikke blot England, men også Frankrig vil blive mere eller mindre marginaliseret – det siger han uden sentimentalitet, for de har nok selv været ude om det. Og vil åbenbart ikke tilsammen afbalancere det nye Tyskland. Der er helle ikke langt til, at dette tysk-dominerede Europa får et konkurrence- og måske konfliktforhold snarere end et samarbejdsforhold til USA (og Japan). Igen kan man måske som dansker være lidt beklemmt ved, at en tilpas fjerntliggende, liberal og lidt iblanderisk stormagt nu skal erstattes af en ny dominerende stat. For selv om Tyskland jo i mange år har været EFs økonomiske krumtap, har tyskerne været diskrete og accepteret formel fransk ledelse, engelske vetoer og andre medlemmers rimelige synspunkter. Noget tyder dog på, at det kommende tyske diplomati vil være væsentligt mindre diplomatisk. Men Ørstrøm Møller beroliger med, at kulturen ikke vil følge økonomien, tværtimod vil en økonomisk centralisering ledsages af en kulturel decentralisering.

Under alle omstændigheder er det et helt centralt spørgsmål at overveje på Asiatisk Plads – såvel som på Christiansborg – hvordan den nye europæiske situation vil påvirke Danmark. Umiddelbart lyser fordelene klare: Opløsningen af sikkerhedspolitikken hovedtrussel, en marginal stilling i forhold til out-of-area trusler, opfyldelsen af ideologiske målsætninger som demokrati og menneskerettigheder, samt måske en tendens til, at Europas økonomiske tyngdepunkt flytter mod

nordøst og dermed letter handelsmulighederne. Bortset fra den usikkerhed der altid vil være mht. nye trusler, synes ulemperne især knyttet til et muligvis for dominerende Tyskland, som Danmark kan få en hidtil uset afhængighed af, både økonomisk og sikkerhedspolitisk. Hertil kommer det slag mod vor nationale stolthed der måtte ligge i, at vores samfundssystem (og vores sikkerhedspolitik) nu ikke længere kan rose sig af at udgøre en slags tredje vej, at vores skandinaviske model ikke længere er så efterspurgt i øst og vest, som vi indtil for få år siden regnede med. Men vi finder nok andre måder til at fastholde vores prestige.

Hvor holdbar Ørstrøm Møllers Utopi er, kan man naturligvis kun gætte om. En skeptiker kunne pege på, at Ørstrøm Møller selv – som så mange andre – indtil for få år siden fremhævede det stive og organisationstyngede Europas vanskeligheder ved at konkurrere med USA, Japan og nyindustrialiserede lande på vækst og ny teknologi. Og intern uenighed i EF, dårlige konjunkturer og praktiske vanskeligheder med at gennemføre indre marked, fælles valutasystem osv. kan jo hurtigt medføre tilbageslag. De mange velerhvervede europæiske rettigheder (landbrugsordningerne), en stigende interventionisme og bevægelse i retning af velfærdslovgivningen på EF-plan kan føre til begrænset konkurrencedygtighed, protektionisme og deraf følgende yderligere konkurrenceproblemer på længere sigt, hvis det er rigtigt, at en sådan politik hæmmer vækst og hurtig tilpasning.

Men det er rart at se den entusiasme, som en af Udenrigsministeriets ledere går ind i det europæiske samarbejde med. Der er langt fra Ørstrøm Møller til den kølige og skeptiske – og måske derfor ikke altid så konstruktive – ældre diplomattyper. Det bliver spændende at se, om det danske system vil bryde med traditionen for en udenrigspolitisk stil præget af betydelig forsigtighed.

Lektor Carsten Due-Nielsen
Institut for Samtidshistorie
Københavns Universitet

Tage Kaarsted: »Ove Rode – en politiker ved vejs ende«

Odense Universitetsforlag, 1989, 216 s., 178 kr.

I mere end 30 år har Tage Kaarsted arbejdet med sin 4-binds biografi af Ove Rode. Allerede i 1950'erne indsamlede han oplysninger hos folketingsmænd og journalister der havde kendt politikerens Ove Rode. Retfærdigvis skal det tilføjes at Kaarsted i samme tidsrum har skrevet en række bøger og afhandlinger om samtidshistoriske emner. Doven har han ikke være.

De fire bind, der udgør Rode-biografien, har elegant fået parallelløbende titler: Bd. I: Ove Rode – en politiker bliver til. Bd. II: Ove Rode – som partipolitiker. Bd. III: Ove Rode – som indenrigsminister. Og nu afsluttende Bd. IV: Ove Rode – en politiker ved vejs ende.

Det kan minde om opbygning af klassiske dramer.

Fra den unge Rode som fendenivolsk journalist i 1890'erne til den aldrende Rode som ansvarshavende redaktør af Politiken fra 1927. Mellem disse to yderpunkter ligger Ove Rodes politiske arbejde.

Det mærkes i de fire bind, at Kaarsted er fascineret af personen og politikerens Ove Rode. Det kan undertiden stige til beundring, især i skildringen af Rodes indsats som indenrigsminister fra 1913 til påskekrisen 1920.

I påskedagene havde Rode bidraget meget til afskedigelsen af det uparlamentariske ministerium Liebe, til afblæsning af generalstrejken og til udnævnelsen af forretningsministeriet W.P. Friis der fik til opgave at gennemføre den valglov, som J.C. Christensen havde håbet at standse, og dernæst at udskrive valg.

Dette folketingsvalg den 26. april 1920 blev anti-klimaks for Rode og Det radikale Venstre. Fra 32 mandater ved valget 1918 gik partiet tilbage til 17 mandater, og deromkring holdt partiets stilling sig op gennem 1920'erne. 3 af de tabte mandater gik til Socialdemokratiet, resten til de borgerlige

partier, som nu havde flertal i begge rigsdagens ting. Niels Neergaard blev statsminister i et rent Venstreministerium.

Ove Rode blev sit partis politiske ordfører. Det havde han været en kort tid under Zahles første regering 1909-10, da Venstre var splittet i tre grupper på forsvarssagen. Nu stod han over for en Venstre-regering, som havde et flertal bag sig og brugte det. De radikale var de slagne.

Dertil kom, at Politiken mistede omkring en fjerdedel af sine abonnenter og endnu værre udsattes for en annonceboykot, der slog bladets økonomi i stykker. Venstre var parat til at købe bladet og dets bestyrelse var tæt på at afstå bladet, da de fhv. radikale ministre skaffede kapital, så salg blev undgået. Politiken blev efter påskekrisen et mindre partibundet blad. Rode knyttedes ikke til bladet før 1922, men blev ikke politisk redaktør som før ministertiden. Han var henvist til artikler nu og da, som oftest af ikke-politisk karakter.

Krigstidens store arbejdsbyrde havde slidt på hans kræfter, og det var ingen arbejdsfri post han fik som ordfører og samtidig en ihærdig arbejder for at holde partiorganisationen sammen. Han savnede den fire mands klub, Zahle, P. Munch, Edv. Brandes og ham selv, som havde gennemdrøftet alle større sager i ministertiden. Omend han havde Zahles støtte i alle afgørelser, var det ikke som i krigsårene. Munch havde sin interesse i »sit kære Folkeforbund«, skriver Kaarsted lidt spydigt, og Edv. Brandes troede ikke på partiets overlevelsessevne. Han havde heller ikke troet på partiet 1905, og dog blev det partiet, der bar ham frem som politiker. Edv. Brandes havde fra sin ungdom en troldsplint i øjet, og den syntes at blive større. I hvert fald blev hans kritik af parti og personer skarpere efter 1920, specielt i breve, men hvad værre var, også i artikler i Politiken, især i de månedlige kronikker i bladet.

Under disse forhold syslede Rode igen med sin gamle tank om en forening af Venstre og det Radikale Venstre. Hans ønske var derigennem at skabe en stærk socialliberalisme, men da den stædige, gammelliberale Th. Madsen Mygdal blev statsminister og leder af Venstre december 1926, brast Rodes drøm.

Baggrunden for drømmen finder Kaarsted i Rodes tidligste ungdom. Hans moder var efter skilsmisse flyttet til Norge med sine to drenge og blev gift med nordmanden Erik Wullum. I hjemmet færdedes intellektuelle venstremænd, og samtidig udkæmpedes den bitre kamp om parlamentarismen i Norge. 17 år gammel oplevede Ove Rode 1884 parlamentarismens anerkendelse i Norge og landets første venstreministerium med Johan Sverdrup som leder.

Mellem Neergaards og Madsen Mygdals venstre-ministerier var 1924-26 Staunings første ministerium, en mindretalsregering der med radikal støtte havde et beskedent flertal. Rode var ikke så begejstret for at være i denne position. Derimod passede den P. Munch. Han så gerne et samarbejde med socialdemokraterne, og foretrak betegnelsen socialradikalisme i stedet for Rodes socialliberalisme. I begyndelsen gik samarbejdet godt, men da den danske krone fra en kurs omkring 50 øre begyndte at stige op mod parikurs, forudså alle, hvilke økonomiske og erhvervsmæssige omvæltninger det ville medføre, men noget effektivt indgreb for at standse kronens himmelflugt blev ikke gjort. Det kritiserede Rode skarpt oktober 1926. Stauning svarede med udskrivelse af valg, der banede vejen for Madsen Mygdal.

Da Henrik Cavling tog sin afsked på Politiken tiltrådte Ove Rode som ansvarshavende redaktør 1. oktober 1927 og nedlagde samtidig sit folketingsmandat. Men endnu en politisk indsats af stor betydning skulle han øve.

Folketingsvalget 1929 skabte ved socialdemokraternes betydelige fremgang et radikalt-socialdemokratisk flertal, og Stauning tilbød de radikale regeringsfællesskab. Den radikale hovedbestyrelse var imod regeringssamarbejde, dog ville et mindre antal sige ja. Det blev Ove Rode der formåede at vende stemningen, og regeringen Stauning-Munch kunne dannes.

Men Rode fik ikke set, at det regeringsfællesskab, som han banede vejen for, holdt i 11 år. Han døde juli 1933.

Tage Kaarsted har med sine fire bøger om Ove Rode skildret personen og politikeren indgående og

fået alle facetter med. Han har gravet dybt, hvad 4. bind angår, dybere end nogen hidtil har gjort. Derved er dette fjerde bind blevet så væsentligt et bidrag til belysning af dansk politisk historie i 1920'erne og ganske særligt væsentligt for Det Radikale Venstres indre brydninger, sorger og skuffelser, men stadige kamp for sin centrale placering. Et omhyggeligt register med henvisninger til kildemateriale viser omfanget af Kaarsteds arbejde og samtidig belæg for enkeltheder i skildringen. Som sig hør og bør af en historiker.

Og så er det en nyskabelse at et helt kapitel er helliget Rodes ægteskab. Mængder af breve fra Rode til hustruen derhjemme fortæller om hvordan hans mødeturneer forløber, andre breve er mere personligt præget, digte han har skrevet til hende. Kaarsted har gjort fyldige uddrag herfra. Krænkelser af det private liv, vil nogen måske sige. Nej. Det er billedet af et harmonisk ægteskab.

Helge Larsen
Fhv. undervisningsminister

Gunnar Viby Mogensen: »Kinas økonomiske historie«

Systime a/s, Herning 1989; 240 sider, 168.00 kr.

I forlængelse af sammenbruddet i de østeuropæiske staters politiske, økonomiske og administrative systemer samt de store studenterdemonstrationer i Peking rettedes der fra offentligheden i den vestlige kapitalistiske verden inklusive Danmark en heftig kritik mod den kinesiske ledelse og det politisk-økonomiske system. Desværre var denne kritik baseret på en yderst mangelfuld viden om det kinesiske samfunds nyeste historie og de socio-økonomiske fremskridt (og tilbageslag), som det kommunistiske styre, vitterlig har præsteret.

Men det kan der nu rådes bod på, eftersom den danske økonom Gunnar Viby Mogensen har skrevet en instruktiv bog om Kinas historie fra kommunisternes magtovertagelse i 1949 til i dag med vægten lagt på de økonomiske tilgangsvinkler: for det første forudsætningerne for den økonomiske vækst, for det andet en klarlæggelse af den faktiske økonomiske vækst, og for det tredje kon-

sekvenserne for udviklingen i den kinesiske befolknings levevilkår. Bogen er skrevet i et så klart og tydeligt sprog, at den udover at finde anvendelse på universiteterne og handelshøjskolerne med stort udbytte også kan benyttes i gymnasiets ældste klasser og tilsvarende undervisningstrin.

Forfatteren indleder med at skitsere de politiske og økonomiske tilstande i Kina forud for revolutionen i 1949. Der var på baggrund af udenlandske vestlige investeringer blevet skabt en lille, men hastigt voksende industriel sektor, men det blev alligevel den sovjetiske udviklingsmodel, som blev udgangspunktet for den nye kommunistiske regerings økonomiske strategi i årene fremover. Efter en overgangsperiode fra 1949 til 1952, – der eliminerede de store godsejere, påbegyndte en vis kollektivisering og nationaliserede dele af finans- og industrisektoren samt gennemførte nogle væsentlige sociale reformer til stor gavn for især kvinderne og folkesundheden, – var tiden kommet til et udviklingsprogram, der skulle føre Kina frem på niveau med den industrialiserede verden.

Den første 5-årsplan (1952-57) forstærkede disse tendenser under en meget centraliseret statsledelse. Den økonomiske vækst per capita steg ganske betragteligt, og især sværindustrien oplevede en ekstrem hastig udvikling delvis på bekostning af landbruget, det måtte sælge til relativt lave priser og kun lige formåede at holde trit med befolkningstilvæksten. En væsentlig del af ressourcerne blev kanaliseret over i den sociale sektor og især til kvinderne.

I 1958 havde den mere radikale fløj i partiet fået overtaget og gennemførte 1958-60 det Store Spring Fremad. Masselinien kan også ses som en strategi for at nyttiggøre, eller om man vil komme den skjulte arbejdsløshed til livs især i landdistrikterne. Resultaterne udeblev imidlertid, og da også høsten svigtede, afstedkom det en økonomisk katastrofe foruden hungerkrise og udbredt dødelighed. Tilbageslaget bragte den mere moderate og pragmatiske fløj i partiet herunder Zhou Enlai og Deng Xiaoping tilbage til magten, dvs korn her og nu, på længere sigt maskiner og råderum for et vist privat initiativ. Det førte igen til en vækst i økonomien og betydelige forbedringer i sundheds- og uddannelsessystemerne.

I 1966 var magten svunget tilbage til den radikale fløj, der fra 1966 til 1976 regerede med ofte voldelige massekampagner og revolutionskomiteer, men uden helt at forkaste den sovjetiske økonomiske mode. Og på trods af de til tider kaotiske forhold, fortsatte den økonomiske vækst, men uden at hæren og partiets pragmatiske fløj stillede sig tilfredse. Så da Mao døde i 1976 var den civile og militære ledelse blevet enige om at prøve deres strategi i forsøget på at fremme moderniseringen af den kinesiske økonomi.

Der blev herefter lagt større vægt på lønforskelle, import af udenlandsk teknologi, alt imens markedet fik lov til at spille en større rolle, og det blev igen tilladt bønderne at dyrke deres egne jordlodder. Resultaterne udeblev ikke: efter en vis tøven steg vækstraten ganske meget, og det i en periode (ca. 1975-85) »hvor såvel de socialistiske lande i Østeuropa som udviklingslandene oplevede et fald i den gennemsnitlige årlige vækstrate pr. capita« (s. 185). Samtidig fortsatte forbedringerne i socialektoren, arbejdsløsheden faldt, og da landbruget samtidig nød godt af de højere priser (efter i mange år at have måtte sælge deres produkter til kunstigt lave priser), kan man på det overordnede plan konstatere en fortsat udjævning af levestandarden men på et højere niveau.

Derfor kan Viby Mogensen også tillade sig at slutte sin kompetente gennemgang af Kinas nyeste økonomiske historie med at citere Verdensbankens rapport fra 1985, der siger, at »fordi Kina er et lavindkomstland, og fordi der er store indkomstforskelle på landet, har et stort mindretal i befolkningen ekstremt lave indkomster. Men disse mennesker har en meget højere levestandard end deres modparter i de fleste andre udviklingslande. Kollektiviseringen af landbruget forhindrede, at der opstod en klasse af fattige jordløse landarbejdere; staten garanterer et minimum af fødevarer; dækningen med grundskoleuddannelse er høj; og elementær sundhedspleje og bistand til familieplanlægning er til rådighed næsten for alle. Som en konsekvens er den sult, sygdom, høje spædbørns- og børnedødelighed, analfabetisme og konstante frygt for fattigdom og hungersnød, som jager de meget fattige i de andre lande, blevet helt eller delvis udryddet i Kina« (s. 215).

Den kommunistiske udviklingsmodel, Kina har praktiseret, kan derfor vanskelig anses som en fiasko hverken sammenlignet med de vestlige lande for slet ikke at tale om Indien. Dette såkaldte demokratisk-kapitalistiske land har haft en meget lavere vækstrate; langt større ulighed; en ringere social velfærd samt en højere dødelighed end det kommunistiske Kina – eller sagt med lidt andre ord: politik dræber, men det gør så sandelig også markedet.

Den relative kinesiske succes giver også noget af en forklaring på de politiske uroligheder i Peking og andre storbyer i 1989. Et tiår med høj økonomisk vækst, større frihed til at disponere økonomisk samt stigende inflation har utvivlsomt skabt nogle intersemmodsatninger, som med den større politiske åbenhed uvægerlig måtte resultere i en voksende politisk opposition. Denne har givetvis (ifølge kinesisk tradition) haft et vist indslag af studenter og intellektuelle, men disse gruppers reformkrav dækker over langt større modsætninger i det kinesiske samfund, end danske medier har været i stand til at afdække.

Flemming Mikkelsen
Institut for Organisation, IOA
Handelshøjskolen i København

Tage Kaarsted: »Admiralen. Andreas de Richelieu. Forretningsmand og politiker i Siam og Danmark«.

Odense Universitetsforlag 1990, med engelsk summary, 276 sider, kr. 228 indb.

Danmark i Siam er meget mere end H.N. Andersen og ØK. Faktisk var dansk aktivitet i dette sydøstasiatiske land i sidste halvdel af forrige århundrede Danmarks væsentligste bidrag til imperialismen i dennes klassiske periode. Mens dansk indsats på De vestindiske Øer var kraftsløs og mislykket, spillede den en betydelig rolle i den siamesiske moderniseringsproces. Oven i købet gjorde den det med det set med vor tids øjne heldige udfald, at den danske indsats sikkert har gjort sit til, at Siam kunne bevare selvstændigheden trods engelske og navnlig franske forsøg på at gøre landet til koloni.

Forbindelsen mellem de to lande blev sat igang af den Venskabs-, Handels- og Skibsfartstraktat, som blev indgået i 1858. Herefter drog en jævn strøm af unge eventyrlystne danske østenud. Især var der mange marineofficerer og kofardikaptajner iblandt, og hen mod århundredskiftet var der en veritabel dansk koloni i Bangkok.

Kendt er H.N. Andersens og ØK's eventyr. Meget mindre kendt er den trods navnet pæredanske Andreas du Plesis de Richelieu. Ham har Kaarsted nu draget frem i lyset i en levnedsskildring, der både er læsværdig for dens flydende fremstilling og på grund af den hovedperson og det miljø, som bogen giver et fortrinligt indblik i.

Richelieus levnedsløb er såmænd ikke mindre eventyrligt og vellykket opadstræbende end de andersenske (H.C. og H.N.). Men mindre kendt har han jo været, fordi hans livsværk ikke som de to andres udgør et storladent samlet monument. Imidlertid er det et spørgsmål, hvor meget, der var blevet af H.N., hvis ikke Richelieu allerede havde stået i Bangkok som en indflydelsesrig mand med gode forbindelser til kongen, da Andersen ankom. Vi kan naturligvis slet ikke vide den slags, men umuligt er det langt fra, at den initiativrige Richelieu har sin andel i, at det er ØK's pagodeliggende hovedsæde og ikke en anonym forsikringsbetonklods, som Niels Juel vender ryggen til i Holmens Kanal. Under alle omstændigheder synes det givet, at Richelieus betydning for ØK i Gründertiden har været meget større, end Andersen senere har villet være ved.

Slægten Richelieu kom til Norge i 1670, og derfra forgrenede den sig til Danmark. Det vides ikke, om der er familierelationer til kardinalen, men tror man på betydningen af »blodets bånd« kunne det godt tænkes, for blandt de egenskaber der førte den unge Richelieu til tops i Siam har politisk figerspitzengefühl ikke været blandt de svageste udviklede.

Andreas blev født i 1852 i Løjt Kirkeby ved Aabenraa, hvor faderen var præst. Denne døde allerede 6-7 år senere, og den følgende halve snes år i Andreas' liv var omtumlede. Hans skolegang var – som både eventyrene og den folkelige mytologi gerne vil have det – tæt belagt med mådelige vid-

nesbyrd og dårlige karakterer. Fra det øjeblik, hvor Andreas kvittede skole og stak til søs, gik det imidlertid rask og målrettet opad.

Han tog styrmandseksamen. Meldte sig derefter til marinen og bestod dennes reserveofficersskole som nr. ét af tyve. Sligt vidner om dygtighed og flid, men er dog ikke mere usædvanligt end, at det hænder lige så ofte, som der holdes eksamen med en snes unge mennesker. Men nu tog den nybagte løjtnant af den jævne herkomst et skridt, der vidner om, at han enten var en af tidens mange lykkeriddere eller gjort af særligt stof. Han søgte audiens hos landsfaderen og bad om en introduktionsskrivelse til kongen af Siam. Den fik han – naturligvis – for ellers havde Christian den IX jo ikke været en rigtig landsfader. Således udrustet drog Richelieu til sine drengelængsler forjættede land, som han havde fået et glimt af nogle år tidligere som halvbefaren.

Siam var også et monarki – oven i købet enevældigt. Det sidste skal dog tages med forbehold. Familie- og ægteskabsforholdene derude var noget anderledes, end dem, der havde gjort Chr. d. IX's Fredensborg berømt. Kong Chulalongkorn (1868-1910) befandt sig kort sagt i et hof med et utal af brødre, halvbrødre og onkler – alle naturligvis prinser af blodet – som ikke havde meget andet at tage sig til end at mangfoldiggøre slægten og – om muligt gøre kongens magt mindre.

Richelieu blev modtaget i audiens hos kongen og af denne anbefalet til marineministeren. Han blev tilbudt en charge som næstkommanderende, men sagde nej tak, og fik kort efter en kommando på eget skib. Han blev udstationeret i en provins, hvor der udbrød oprør. Det synes han at have nedkæmpet med både mod og snarrådighed. Kort efter kom han tilbage til Bangkok, hvor han blev jagtkaptajn på kongens eget skib. Fra det øjeblik knyttede han sin fremtid til kongens person, fremfor til de talrige politiserende prinser, der ellers gerne ville have haft ham i deres tjeneste. Nu var vejen banet, hvis kongen forblev ved magten, og hvis Richelieu forstod at løse de talrige komplicerede opgaver, han blev pålagt.

Kommandør, flådechef og leder af orlogsværftet hed milepælene, og for enden af vejen var posten

som marineminister og kongens rådgiver. Da han som halvtredsårig og af helbredsgrunde søgte afsked for at rejse tilbage til Danmark blev han udnævnt til viceadmiral à la suite med tilhørende fast pension.

Årsagerne til hans fremgang synes at have været en efter datidens forhold ubestikkelig karakter samt en højt udviklet evne til at improvisere sig vellykket gennem de ejendommelige opgaver, han, flåden og værftet blev pålagt. Flåden fungerede nemlig mest af alt som kongens private transportselskab, og værftet var hans entreprenørvirksomhed. Standmæssige rejsefaciliteter for kongefamilien, teknisk komplicerede konstruktionsopgaver og transport af tonstunge Budhaer ad mere eller mindre fremkommelige floder måtte Richelieu bruge sine kræfter på.

Han lærte sig sproget – thai – både i hoffets og i jævne folks mål. Desuden havde han hjemmefronten i orden. Hans kone Dagmar var meget mere end en god støtte. Hun førte stort gæstfrit hjem, og hun synes desuden at have charmeret kongefamilien – ikke mindst dennes mandlige overhoved.

Foruden sine officielle pligter bidrog Richelieu med privat foretagsomhed til landets modernisering. Han introducerede elektriciteten i Bangkok, byggede jernbaner og oprettede sporvejsselskab. Endelig var der alle skovkoncessionerne til Andersen.

Da Richelieu vendte hjem kort efter århundredskiftet var han en rig mand; Kaarsted mener en af landets rigeste. Han bosatte sig i overensstemmelse hermed på Kokkedal og engagerede sig både i dansk erhvervsliv og politik. Han sad i ØK's bestyrelse og i DFDS's. Sidstnævnte var i vanskeligheder, da han kom til og fik det bragt på ret køl. Han blev formand for Landmandsbankens bankråd, og her var han lige så blind overfor Glückstadts dispositioner som alle andre. Bankens sammenbrud kostede ham en formue – en slat på knap 800.000 kr. – samt tiltale og dom ved Højesteret for grov uagtsomhed, der blev takseret til en bøde på kr. 4.000.

Richelieu deltog i politik på samme måde, som han havde gjort i det fremmede. Han blev rådgiver

for Frederik den VIII, og under regeringskrisen i 1909 stod han i kulissen som kongens bud på en konseilspræsident. Han blev landstingsmand for Højre i 1915, kæmpede mod øsalget og for Dannevirke-linjen, men gjorde sig iøvrigt ikke synderligt gældende i det parlamentariske liv.

Sit selvværd og -vurdering afslørede han med den skuffelse det for ham var på 80-årsdagen at åbne en lovende rød æske fra kongen, hvori imidlertid befandt sig – ikke en elefant – men »kun« et storkors i diamanter.

Demokrat var denne selvgjorte mand bestemt ikke, men social forståelse i større grad end sædvanligt i tiden, havde han og viste det jævnligt i sine praktiske dispositioner.

Forrige århundrede var en gründer- og vækstperiode overalt. Initiativ og igangsætning var tidens løsen, og for den, der havde evner og øje for mulighederne, var der næsten frit slag. I Danmark opdyrkede Dalgas den jyske hede under det velkendte motto. Foretagere som Richelieu og Andersen drog derimod ud. Utvivlsomt håbede de på personlig gevinst, men de var givetvis også drevet af ønsket om at finde udfordringer. Der var mange vidtløftige lykkeriddere i blandt. Richelieu, derimod, havde karat, og nu har Kaarsted i en særdeles levende fremstilling draget ham frem fra glemslen.

Wilhelm Christmas-Møller, cand.mag.
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Jan Kanstrup og Steen Ousager (red.): »Kommunal opgaveløsning 1842-1970«

Odense University Studies in History and Social Sciences vol 131. Odense Universitetsforlag 1990. 262 sider. 248 kr. incl. moms.

Man må give Jan Kanstrup ret, når han i indledningen til bogen Kommunal opgaveløsning 1842-1970 skriver, at systematisk og generaliserende kommunehistorie er et forsømt område.

Det er derfor også med spænding, at man imøde- ser læsningen af denne publikation, som søger at råde bod på denne forsømmelse.

Bogen dækker som angivet i titlen perioden 1842 og 1970. Valget af periode virker rimeligt nok. Omkring 1842, med landskommunalordningen af 1841, lagdes grunden for kommunestyret helt frem til den »store« kommunalreform i 1970. Sogneforstanderskaberne, som de dengang kaldtes fik en række opgaver inden for fattigforsorg, skolevæsen, vejvæsen og offentlig transport. Overgangen for købstæderne var mere glidende og egentlig først på plads omkring 1869. Først så sent som i 1919 kan byrådet dog selv vælge deres borgmester.

Bogen rummer 20 artikler med en indledning ved Jan Kanstrup og en afsluttende gennemgang af litteratur og kilder ved Steen Ousager, begge fra Landsarkivet i København. Der lægges ud med to artikler, der belyser perioden som helhed og diskuterer de historiske årsager til kommunalreformen i 1970. Herefter tages fat ved udgangspunktet i 1842, og en lang række artikler belyser udviklingen i forskellige kommunale opgaver. Endelig lægges der op til et udblik med de sidste tre artikler: her kastes blikket ud imod de nordiske lande og Grønland.

De mange artikler i bogen er af meget forskellig karakter og dybde. Fælles er for de fleste den noget minutiøse gennemgang af lovgivning og dokumenter. Fælles er også, at der lægges vægt på præsentation og diskussion af kilderne til periodens kommunale historie.

Et par af artiklerne adskiller sig dog markant herfra. Først og fremmest skal Oluf Ingvarsen og Carsten Boll's artikler fremhæves for deres generelle analyse af udviklingen især i den sidste del af perioden frem imod kommunalreformen. Artikelsamlingen burde have prioriteret flere af denne slags artikler, hvor den kommunale opgaveløsning sættes i relation til samfundsudvikling.

Thyge Krogh's og Tim Knudsens artikler adskiller sig også fra de øvrige, idet de søger at knytte teoretiske overvejelser til udviklingen. For Thyge Kroghs vedkommende gælder det tendensen til

bureaukratisering af kommunerne. Det er den også dagsaktuelle modsætning imellem bureaukrati og nærdemokrati, der diskuteres. Tim Knudsen rejser spørgsmålet om professionernes indflydelse på byplanlægningen. Focus bliver hermed også rettet ind på det særegne i planlægningsorganisationen. Overvejelserne herom er i højeste grad aktuelle i dag, hvor planlægning, fornyelse og kreativ tænkning bliver stadig mere nødvendig i kommunerne.

Især det komparative udblik i bogens sidste artikler, bør der stilles store krav til. Desværre indfries disse krav langt fra. Torkel Janssons artikel rummer mange historiske og komparative pointer, bl.a. om forholdet imellem samfundets »egen« løsning af opgaver i modsætning til statslig eller kommunal overtagelse. Men pointerne står ikke klart i artiklen, budskabet mistes undervejs. Jan Kanstrups afsluttende artikel om Grønland rummer det interessante modsatrettede perspektiv, hvor kommunestyret bruges som middel til adfærdsændring hos den grønlandske befolkning. Perspektivet skulle dog også være relevant i en syddansk sammenhæng, hvor den statslige påvirkning af kommunerne er markant helt frem til idag.

Men sammenlagt sidder man tilbage med en mangfoldighed af brudstykker og en sand overflod af detaljeret information. Resultatet er naturligvis manglende overblik og et ringe indblik. Hvor er den relativt lange oversigtsartikel, som kunne have beriget læseren med overblik, og som kunne have struktureret artikelsamlingen? Jeg er ikke i tvivl om, at de enkelte bidragydere til artikelsamlingen også undervejs har savnet en sådan referenceramme for deres bidrag. I en oversigtsartikel kunne også nogle mere generelle spørgsmål stilles og søges besvaret: F.eks. enevældens betydning, ændringerne affødt af folkestyret i 1849, kommunernes finansiering, statslig styring nærdemokrati og deltagelse mm.

Det er naturligvis let at sætte en sådan ønskeseddel op. Sværere at opfylde den, naturligvis. Men efter min mening er det noget i den stil, der skal til, for at udfylde manglerne i dansk kommunehistorie.

Forskellige professioner har forskellige angrebsvinkler. Artikelsamlingen er skrevet først og fremmest af historikere og fortrinsvis til historikere. Der er også meget stof til eftertanke og mange oplysninger om kilder til videre studier. Men også historikere må have behov for et mere systematisk overblik.

Bogen er efter min mening spændende, når den kaster lys over fænomener i kommunestyrets historie, som har relevans idag. Mange af de helt aktuelle diskussioner om f.eks. kommunestørrelse og -demokrati har lange historiske rødder. Det

samme gælder spørgsmålet om ulighed og nærdemokratisk indflydelse. Og det gælder spørgsmålet om kommunernes engagement i forskellige samfundsopgaver.

Bogen »Kommunal opgaveløsning 1842-1970« berører kun i enkelte glimt sådanne generelle problemstillinger. Derfor mangler vi stadig en »historiebog« om det danske kommunestyre.

Bent Schou, plankoordinator
Roskilde kommune